

Muhammed el-Akhisârî tarafından 1151 (1738) yılında istinsah edilmiştir. Müellif kitabı sonradan kısaltıp on beş bölüm halinde yeniden yazmıştır (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Mîkât, nr. 497/1, 559; Mustafa Fâzıl, Mîkât, nr. 233). 1691 yılında İbrâhim b. Himmeth tarafından Türkçe'ye de çevrilen eserin ilk şekli (mütercim nüshası: Kandilli Rasathanesi Ktp., nr. 2/5, vr. 50^b-66^a), kimliği bilinmeyen bir âlim tarafından *İz-hârû'l-muğayyeb mine'n-Neşri'l-mu-tayyeb* adıyla serhedilmiştir (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Mustafa Fâzıl, Mîkât, nr. 10/1, vr. 1^a-7^a). 3. *Mûzihû'l-edille fî rû'yeti'l-ehille*. 952 yılı Zilhicce (Şubat 1546) hilâli konusundaki tartışmalar üzerine kaleme alınan ve bir girişle dört bölümden oluşan eserde ayrıca 992 (1584) yılına kadar uygulanacak tablolara da yer verilmiştir. Biri Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî Efendi, AY, nr. 2770/7, vr. 51-127) olmak üzere üç nüshası günümüze ulaşmıştır (diğerleri için bk. Brockelmann, II, 157; Arberry, II, 613-614). 4. *er-Ravzû'l-'âtır fî Telhîşi Zici İbni's-Şâtir*. İbnü's-Şâtir'a ait *ez-Zicü'l-cedîd* adlı astronomi tablolarının özet halinde yeniden düzenlendiği ve kolay kullanıma şekillerinin açıklandığı bir çalışmadır. Müellif metninden istinsah edilmiş bir nüsha Bursa'da (Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haraççoğlu, nr. 1175), astronomi âlimi Takıyyüddin er-Râsîd tarafından 989 (1581) yılında istinsah edilen bir nüsha da Gotha'da (Pertsch, III, 57) bulunmaktadır. Kahire ve Paris'te de birer nüshası mevcut olan eser (De Slane, II, 448; King, I, 603; II, 119), adı bilinmeyen bir mütercim tarafından 1150 (1737) yılında Türkçe'ye çevrilme-ye başlanmış, fakat tamamlanamamıştır; bu eksik çevirinin metni İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (İzmir, nr. 448/1). Dimaşk boylamına ve ay yılına göre düzenlenmiş olan eserdeki tabloları Musullu Muhammed Çelebi Musul boylamına aktarıp güneş yılına uyarlamıştır (Abbas el-Azzâvî, s. 164). 5. *Telhîşü'l-'ibârât ve izâhu'l-işârât*. Heinrich H. Suter ve G. Alfred Sarton'un İbn Züreyk'e nisbet ettiği cebir ilmindeki binomlar ve apotomlar hakkındaki bu eser Brockelmann tarafından onun eserleri arasında kaydedilmemiştir. 6. *el-Vesîle-tü'l-'uzmâ*. Hz. Peygamber ile onun hadislerini rivayet eden sahâbeler hakkında bir kaside olup yazma nüshası Gotha'da bulunmaktadır (Pertsch, II, 152-153).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 965; Pertsch, *Gotha*, II, 152-153; III, 57; De Slane, *Catalogue des manuscrits arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1883-

95, II, 448; Ahlwardt, *Verzeichniss*, V, 249; Sâlih Zekî, *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, İstanbul 1315/1897, I, 124, 126; Suter, *Die Mathematiker*, s. 173; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 157; *İzâhu'l-mek-nûn*, II, 648; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 251; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu 'ilmi'l-felek fî'l-'Irâk*, Bağdad 1378/1958, s. 164; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'el-lifîn*, X, 299; İbrâhim Hürî, *Fihrisü'l-mektebe-ti'z-Zâhiriyye: 'İlmü'l-hey'e*, Dimaşk 1387/1967, s. 240-241; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1526; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts in the Garrett Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, s. 426; D. A. King, *Fihrisü'l-mahtûâtü'l-'ilmiyye-ti'l-mahtûza bi-Dâri'l-kütübî'l-Misriyye*, Kahire 1981-86, I, 89, 183, 239, 417, 577, 596, 603; II, 119, 450, 509-511; a.mlf., "İbn al-Shâtir", *DSB*, XII, 362; Zirikli, *el-'A'âm* (Fethullah), VI, 193, 292; A. J. Arberry, *Fihrisü'l-mahtûâtü'l-'Arabîyye fî mektebi Chester Beatty* (trc. Mahmûd Şâkir Saîd), Amman 1993, II, 613-614; Cemil Akpınar v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 155-158, 356; II, 808.

CEMİL AKPINAR

İBNÜ'L-ADÎM

(ابن العديم)

Ebû'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer
b. Ahmed b. Hibetillâh
b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî
(ö. 660/1262)

Âlim, şair ve devlet adamı.

588 (1192) yılında Halep'te doğdu; Basra'da yaşayan Ukaylî kabilesinin Benî Ebû Cerâde koluna mensuptur. III. (IX.) yüzyılda Basra'dan Halep'e göç eden atalarının İbnü'l-Adîm lakabıyla tanındığı bilinmekte ve bunun sebebinin, içlerinden şair ve kadı Ebû'l-Fazl Hibetullah b. Ahmed'in zenginliğine rağmen şiirlerinde daima yokluğu (adem) dile getirmesi ve zamandan şikâyet etmesi olduğu sanılmaktadır (Yâkût, XVI, 6). İbnü'l-Adîm, babası Halep kadısı ve hazine dairesi başkanı Ebû'l-Hasan Ahmed ile amcası Ebû Gânim Muhammed'den ders görerek başladığı tahsilini burada Ömer b. Taberzed, İftihârüddin Abdülmuttalib el-Hâşimî, Yûsuf b. Râfî, Sâbit b. Şeref, Dimaşk'ta Ebû'l-Yümn el-Kindî, Abdüssamed b. Harestânî, Hasan b. Ebû'l-Azâim, İbrâhim b. Abdülvâhid ve Bağdat'ta Abdülazîz b. Mahmûd gibi âlimlerden okuyarak tamamladı. Ardından Hicaz'a giderek oradaki ilim adamlarından da faydalandı ve Kur'an, hadis, fıkıh, tarih, edebiyat ve inşâ sahasında zamanın meşhur âlimleri arasına girdi. Hat dersleri de alarak özellikle ne-sihte devrin en önde gelen hattatlarından biri oldu. Adının duyulmasıyla birlikte henüz yirmi sekiz yaşında iken Halep Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gâzî

tarafından şehrin Şâdbaht ve Hallâviyye medreselerinin müderrisliğine tayin edildi; ayrıca belli başlı camilerde vaaz verdi. Daha sonra babası ve dedeleri gibi Halep kadılığına getirildi.

İbnü'l-Adîm, teveccühünü kazandığı Sultan el-Melikü'l-Azîz'in (1216-1237) veziri oldu ve makamını II. el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf döneminde de (1237-1260) korudu. Vezirliği süresince Halep Eyyûbî melikliğinin karşılaştığı meselelerin çözümünde büyük gayret sarfetti. Bu amaçla Dimaşk, Antep, Kayseri, Hama, Humus, Kahire ve Bağdat'a özel elçi sıfatıyla seyahatler yaptı ve kendisine verilen bütün görevleri başarı ile yürüttü. İbnü'l-Adîm, İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'nun Safer 658'de (Ocak 1260) Halep'i ele geçirmesinden biraz önce el-Melikü'n-Nâsır ile birlikte Filistin'e, arkasından da Mısır'a gitti. Çok geçmeden Hülâgû kendisini bütün Suriye, Musul ve el-Cezîre'nin başkadılığına ve evkaf nâzirliğine tayin ettiğini bildirerek Halep'e çağırırsa da İbnü'l-Adîm bunu reddetti. Ancak Memlük Hükümdarı Seyfeddin Kutuz'un Moğol ordusunu Aynicâlût'ta bozguna uğratması (Şevval 658 / Eylül 1260) ve Moğollar'ın Suriye'den çekilmesi üzerine Halep'e gitti (660/1262). Fakat doğduğu şehrin tahrip edilmiş ve halkının öldürülmüş olduğunu görünce üzüntüsünü bir kaside ile dile getirdikten sonra artık orada yaşamaya dayanamayacağını anlayarak Kahire'ye döndü; aynı yılın 20 Cemâziyelevinde (12 Nisan 1262) vefat etti ve Mu-kattam dağı eteklerindeki Karâfe Mezarlığı'na gömüldü. Kaynaklar, İbnü'l-Adîm'den iyi bir devlet adamı ve iyilik yapmayı seven bir insan olarak bahseder.

Eserleri. 1. *Buğyetü't-taleb* fî târihi Haleb*. Halep'in tarihi, coğrafyası ve meşhur şahıslarıyla ilgili önemli bir kaynaktır. Eserin Selçuklular'la ilgili bölümü Ali Sevim tarafından neşredilerek (Ankara 1976) Türkçe'ye çevrilmiş (*Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara 1982), Fuat Sezgin ise İstanbul kütüphanelerinde bulunan on cildi tıpkı basım olarak yayımlamıştır (Frankfurt 1986-1989). *Buğyetü't-taleb*, ayrıca Süheyl Zekkâr tarafından tahkik edilerek son cildi indeks olmak üzere on iki cilt halinde neşredilmiştir (Beyrut, ts. [Dârü'l-fıkr]). 2. *Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb*. *Buğyetü't-taleb*'in muhtasarı olup kronolojik sıraya göre 641'e (1243) kadar gelen olayları kapsar. Eserde Suriye'nin diğer şehirleri, Irak ve Mısır gibi çeşitli yerlerde cereyan eden olaylar, Halep'e herhangi bir şekilde ilgisiz olan bölgeler, şehir ve kaleler, buralarda yaşayan

ünlû şahıs, aile ve hânedanlar da anlatılır. Kitabı Sâmi ed-Dehân (I-III, Dimaşk 1951-1968) ve Halîl el-Mansûr (Beyrut 1417/1996) neşretmiş. Georg Wilhelm Freytag, eserden seçmeler yaparak Latince tercüme ve açıklamalarla birlikte *Selecta e historia Halebi* adıyla yayımlamıştır (Paris 1819; Bonn 1820). Eser, Gabriel-Joseph Edgard Blochet tarafından da kısmen Fransızca'ya çevrilmiştir ("L'histoire d'Alep de Kamâladdin", *Revue de l'Orient Latin*, Paris 1896, s. 509-565; [1897], s. 146-235; [1898], s. 37-107; [1899], s. 1-49; *Histoire d'Alep*, Paris 1900).

3. *Kitâbü'd-Derârî fî zikri'z-zerârî* (Tezkiretül-âbâ ve tesliyetül-ebnâ). On üç bölümden meydana gelen eser baba-evlât münasebetleri hakkındadır. Halep Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'in adına yazılan ve oğlu el-Melikü'l-Azîz'in doğduğu gün kendisine takdim edilen kitabın müellif nüshası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3790) önce Şelâse Resâ'il adlı bir eserin ikinci risâlesi olarak (Kostantiniye 1298), daha sonra da Alâ Abdülvehhâb Muhammed tarafından müstakillen (Kahire 1404/1984) yayımlanmıştır. 4. *Kitâbü Dav'i's-şabâh fi'l-hağsi 'ale's-semâh*. Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ adına telif edilen eser, *Ta'rîfû'l-kudemâ' bi-Ebi'l-'Alâ'* adlı kitap içinde basılmıştır (Kahire 1363/1944). 5. *Kitâbü'l-Ah-bârî'l-müstefâde fî zikri Benî Ebî Cerâde*. Müellifin mensup olduğu Benî Ebû Cerâde ailesinin tarihi hakkındadır (Yâkût, XVI, 5-6). Sâmi ed-Dehân bu eserin bir nüshasını bulduğunu belirtmiştir (Zübdetül-Haleb, neşredeninin girişi, I, 47-48). 6. *Kitâb fi'l-hağ ve 'ulûmihi ve vaşfi âdâbihi ve aklâmihi ve turûsihi ve mâ câ'e* (Yâkût, XVI, 45). 7. *Kitâbü'l-În-şâf ve't-taharrî fî def'i'z-zulmi ve't-te-cerrî'an Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî*. Ebû'l-Alâ el-Maarrî ve ailesine dair olup Râgib et-Tabbâh'ın *Î'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebe's-şehbâ'* (Halep 1343/1925, IV, 78 vd.) ve Mustafa es-Sekkâ ve diğerlerinin *Ta'rîfû'l-kudemâ' bi-Ebi'l-'Alâ'* (Kahire 1944, 1986), adlı eserleri içinde yayımlanmıştır. 8. *et-Tezkire*. Eski Arap edebiyatı ve temsilcileri hakkındadır. On altı bölüm olan ve 637'de (1239-40) tamamlanan eser Fuat Sezgin tarafından yayımlanmıştır (Frankfurt 1992). 9. *Kitâbü Tebrîdi harârreti'l-ekbâd fi's-sabr 'alâ fıkdi'l-evlâd* (Keşfü'z-zunûn, I, 337). 10. *el-Vuşla ile'l-habîb fî vaşfi't-tayyibât ve't-tîb*. Çeşitli ilaç, parfüm, yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasına dair olan eseri Selîmâ Mahcûb ve Düriyye el-Hatîb neşretmiştir (I-II, Halep 1406-1408/1986-1988).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Adîm, *Zübdetül-Haleb*, neşredeninin girişi, I, 47-48; a.mlf., *Buğyetül-tâleb*, neşredeninin girişi, s. 1-112; a.mlf., *el-Vuşla ile'l-habîb fî vaşfi't-tayyibât ve't-tîb* (nşr. Selîmâ Mahcûb - Düriyye el-Hatîb), Halep 1406/1986, Selîmâ Mahcûb'un girişi, I, 9-20; Yâkût, *Mu'cemül-üdebbâ'*, XVI, 5-57; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 217; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 517; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtâşar*, Beyrut 1380/1960, II/6, s. 123-124; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 106; Süyûtî, *Hüsnü'l-mu'hâdara*, I, 461, 466; II, 186; *Keşfü'z-zunûn*, I, 337; II, 1090, 2014; Râgib et-Tabbâh, *Î'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebe's-şehbâ'*, Halep 1343/1925, IV, 480-497; Brockelmann, *GAL*, I, 404-406; *Suppl.*, I, 568-569; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'errihin fî 'ahdi'l-Moğol ve't-Türkân*, Bağdad 1376/1957, s. 77-83; Anne-Marie Eddé, "Le représentation de l'enfant dans le traité", *Orientalia Lovaniensia Analecta* (ed. F. De Jong), Leuven 1993, s. 175-185; David Morray, *An Ayyubid Notable and his World, Ibn al-'Adim and Aleppo as Portrayed in his Biographical Dictionary of People Associated with the City*, Leiden 1994; Habîb Zeyyât, "Def'ânü'l-hazâ'in, Tezkiretül İbnî'l-'Adîm", *el-Meşriq*, XLI, Beyrut 1947, s. 488-491; Marius Canard, "Kamâladdin İbn al-'Adîm'in Buğyat at-Tablâb Adlı Eserinin Coğrafi Giriş Kısmı Hakkında Bâzi Müşâhedeler" (trc. Nihad M. Çetin), *ŞM*, II (1957), s. 41-51; B. Lewis, "İbn al-'Adîm", *IE²* (İng.), III, 695-696.

ALİ SEVİM

İBNÜ'L-AHMER

(ابن الأحمر)

Ebû'l-Velîd İsmâîl b. Yûsuf
b. Muhammed el-Kâim-Biemrillâh
b. Ferac en-Nasrî
(ö. 807/1404 [?])

Nasrîler hânedanına mensup
tarihçi, edip ve şair.

725-727 (1325-1327) yılları arasında Gırnata'da (Granada) doğduğu tahmin edilmektedir. Dedesi Muhammed b. Ferac, Gırnata'da hüküm süren Nasrîler'den (Benî Ahmer) Sultan I. İsmâîl'in kardeşiymiş ve onunla anlaşmazlığa düşmesi sebebiyle Kuzey Afrika'ya geçmiş, tahta yeğeni IV. Muhammed çıkınca da geri gelip Kâim-Biemrillâh unvanıyla taraftarlarından biat almıştı. Ancak başarı şansını kaybedince tekrar Kuzey Afrika'ya dönmek zorunda kalmıştı (727/1327). Büyük ihtimalle onun başarısızlığının hemen ardından ailesinin diğer fertleri de Endülü's'ten göç etmiş ve bir süre Cezayir'in Bicăye (Bougie) şehrinde oturduktan sonra Merînîler'in başşehir Fas şehrine gitmişlerdir. İbnü'l-Ahmer, bölgenin en önemli kültür ve ilim merkezlerinden Fas'ta öğrenim gördü; çok sayıda hocadan fıkıh, hadis, ensâb, nahiv ve tarih dersleri alarak özellikle ta-

rih ve edebiyat alanında temayüz etti. Onun yetişmesinde etkili olan âlimlerin başında İbnü'l-Hafîd künyesiyle tanınan Abdurrahman b. Rüşd, Mindîl İbn Âcurrûm, Fas şehri kadısı Muhammed b. Ahmed el-Fiştâli, Muhammed b. Saîd er-Ruaynî ve Ebû'l-Kâsım b. Rıdvân'ın isimleri sayılmaktadır. İbnü'l-Ahmer hakkında bir kitap yazan Abdülkâdir Zimâme'nin onun hocalarının sayısını otuz dörde kadar çıkardığı görülür (*Ebû'l-Velîd İbnü'l-Ahmer*, s. 116-126).

İbnü'l-Ahmer erken yaşlarda Merînî sarayının himayesine girdi. Ailesiyle birlikte bu ülkeye geldiğinde tahtta bulunan Sultan Ebû'l-Hasan'la (1331-1348) görüşmediği sanılmaktadır. Çünkü Fas tarihi üzerine yazdığı *Ravzatü'n-nisrîn* adlı eserinde onunla ilgili haberleri başka kişilerden naklen vermektedir. Merînî sarayının himayesine büyük ihtimalle Ebû'l-Hasan'ın oğlu Ebû İnân zamanında (1348-1359) giren İbnü'l-Ahmer, kısa süre sonra sultan nezdinde büyük bir değer ve itibar kazandı. Onun maiyet erkânı arasında Cezayir ve Tunus seferlerine katıldığı, ayrıca sarayda devrin önde gelen âlim, şair ve edipleriyle yapılan sohbet meclislerinde hazır bulunduğu bilinmektedir. Fakat saraydaki görevinin ne olduğu hususunda bilgi yoktur. Ebû İnân'ın ölümünden sonra Merînîler'in siyasi kriz içine düşmesi ve yönetimin vezirlerin eline geçmesi, İbnü'l-Ahmer'in saraydaki itibarını giderek kaybetmesine ve maddî durumunun kötüleşmesine yol açtı. Sonunda başşehir Fas'ı terk ederek saraya muhalif Merînî emirlerinin merkezi haline gelen Sicilmâse'ye gitti ve şehrin hâkimi Abdülhalîm b. Ebû Ali'den iltica talebinde bulundu. Onun bu şehirde ne kadar kaldığı tesbit edilememektedir; ancak Bicăye'nin II. Ebû Zeyyân tarafından işgal edilip Abdülhalîm'in idaresine son verildiği 764 (1363) yılında Fas'a döndüğü sanılmaktadır. İbnü'l-Ahmer'in bundan sonra Merînî sultanlarına ne derece yakınlaşabildiği bilinmemekle beraber başta *Müstevda'u'l-'alâme* adlı eserini ithaf ettiği kâtip Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ebû Dülâme olmak üzere vezir ve kâtiplerle çok iyi ilişkiler kurduğu görülmektedir. Hayatının sonuna doğru Sultan Ebû Saîd Osman zamanında (1398-1420) bir süre de kadılık yapan İbnü'l-Ahmer 807 (1404) veya 810 (1407) yılında Fas şehrinde vefat etti.

İbnü'l-Ahmer'in eserleri daha çok Endülü's ve Mağrib tarihleri, biyografiler ve şiirlerden oluşmaktadır. Kitaplarında Gır-